

АЛЕКСАНДРА ЂУРИЧИЋ

ЛОЗА У УЛИЦИ РИГЕ ОД ФЕРЕ

Трамвајске шине утонуле у разлокану камену коцку све теже подносе преоптерећена возила. Понекад, на окуци код споменика, трамвај се толико заљуља и нахери да га ишибају гране калемегданског оштрог шибља што су одавно извириле на улицу. Метал зацвили, а станари оближњих зграда више и не примећују звуке саобраћаја. Споменик грчком јунаку нетремице осматра кварт, чују се ритмично звона Саборне цркве која пресецају сваки дан на подједнаке делове, а петком у подне огласи се мујезинов позив на молитву док старији, уредно избријани мушкарци у белим кошуљама или капутима неодређене смеђе боје прилазе по један дворишту своје богомоље. У време бајрамског поста разлегне се и касно увече оштри, грлени глас који позива све да признају јединог бога... само више нема синагоге скривене међу ниским кућама овог београдског кварта, ни тихе песме ни молитве која ишчезну заједно са људима. Већ скоро један људски век овим улицама одјекује тишина празнине која дозива своје некадашње становнике.

Зграда Института допадала ми се још док сам била дете. Загледала сам избачене балконе и лаке галерије и чинило ми се, када сам мало одрасла, да је то неки јапански павиљон који је на крилима оштрих балканских ветрова слетео баш овде, у наш комшилук. Чудна је та улица Риге од Фере, инспирација песнику, склониште тајних љубавних састанака, шеталиште размажених градских паса, отмено пребивалиште нове буржоазије која је желела поглед на Калемегдан, са спомеником грчко-цинцарском хероју на свом почетку, наружена бензинском пумпом на скверу који би у Паризу могао бити само место за кафе и ништа друго, са стрмином која почиње баш код Института, на углу где се скреће према дворишту београдске цамије чију смо унутрашњост замишљали као место

из *Хиљаду и једне ноћи*. Лепа је била улица коју сам из неког нејасног разлога волела као дете, док смо се тата и ја после шетње Калемегданом спуштали према трамвајској станици у Душановој, поред старе, огарављене пекаре у којој су правили најлепше сомуне у Београду, поред данас затворених бакалница и мешовитих радњи у којима је све било на меру и ништа унапред спаковано, са тајанственим мирисима прошлих времена који су распаљивали моју дечију машту.

Нисам могла да предвидим радно место за себе у том истом Институту, мали кабинет са погледом на густе крошње дрвореда и гужву паркираних аутомобила који су сада заузимају тротоар, као ни доба у коме смо стрепели од надоласеће несреће. Почело је у октобру, сваког јутра прва тема била је када ће почети да нас бомбардују и врло брзо делили смо се на два табора, с једне стране били су успаничени, спремни да сваког дана носе са собом торбе са најнеопходнијим стварима и лековима, а с друге скептици који су ватрено заступали теорију да је тако нешто немогуће, у цивилизованој Европи, од наших ратних савезника, на самом крају двадесетог века. У металном обручу стрепње прошла је и читава зима, а онда, једног мартовског предвечерја, када смо већ мислили да је све био само клобук неоснованих страхова, огласиле су се сирене и злослутна тутњава од Батајнице која је претила да се разлије преко читавог града. Тај први удар био је и најтежи јер у свести свих нас биле су приче старијих о два страшна бомбардовања Београда, разорније је било оно 1944. увек су говорили моји, бездушно гађање цивилних циљева и тотално уништење читавих квартова као што је био јеврејски, стари Дорћол, меланхолично острво три вере и мало мистике коју смо увек проналазили, ми, њихови суседи. Онда су ми кроз главу проминуле стравичне сцене из Андрићеве приче „Зеко“, увек се сетим тих слика које су се поклапале са сећањима у мојој породици, и све је изродило паничан страх да ће и сада, у пролеће 1999, кренути редом, од Батајнице, преко Земуна, до Теразија, до потпуног уништења нашег света. Неким чудом није се тако догодило, и ми смо се, вођени невероватним утешитељским механизмима, убрзо умирили схвативши да гађају само одабране циљеве, да је све добро док светлећа рода брзином звука не пролети испред наших прозора.

Пренела сам нешто од неопходних ствари у мали кабинет Института, наивно верујући како памучни џемпер, чиста порцеланска шоља осликана цветовима кантариона, паковање инстант кафе и кутија кекса могу да ме заштите од стрепње, незнања и могућности да једног послеподнева не пређем Савски мост пре него што се огласе сирене за узбуну. Али некако сам увек успевала да се

домогнем сигурности куће пре мрака и ноћи која је пролазила у грудвама, између кратког сна и ослушкивања сирена и тутњаве, између забрињавајућих вести на телевизији и слика погођених циљева који су нас уверавали да смо сви мета. Велика, слепа сила окренула је свој бес према малом народу проглашавајући га кривим, злим, вишком у уређеном европском парку цивилизованих којима нисмо припадали. И тада сам се први пут запитала како је било нашим комшијама, дорђолским калфама и рабинима, трговцима и мајкама, деци и бебама у наручју када су им то исто рекли, како су вишак и треба их избрисати са спискова живих.

У другом месецу упорног, свакодневног бомбардовања почеле су приче о томе да ће прећи на цивилне циљеве и да су због тога неопходна дежурства нас, запослених. Нисам схватала како и због чега би неко могао да гађа наш Институт, а још мање како бисмо могли да га заштитимо, али... наређење је наређење и ред на мене дошао је једне мајске ноћи, идеалне за љубав и сан, а сасвим неприхватљиве за страх од бомби, али невоља не бира годишње доба. Са мном је дежурао Теодор, наш рачуновођа, увек уредан и насмешен господин пред пензијом који је, колико сам знала, живео сам, па му је ваљда лакша била ноћ на дежурству него на десетом спрату бањичког солитера. Осећала сам се као кћер или нећака спрам његових година и озбиљности, понудила га кафом, на шта је он одмахнуо, одавно пије само чајеве, кафа разиграва нерве, а то му вечерас баш и није потребно. Повукла сам се у библиотеку на првом спрату остављајући га у његовој маленој канцеларији, где сам веровала да ће дремати до свитања. Али тутањ бомби које су баш те вечери погађале зграду Генералштаба није нам дозволио да останемо притајени свако у својој соби. Дошао је негде око поноћи, миран и замишљен, ноћас су баш ударили, рекао је, а видевши да сам бледа и узнемирена, покушао је да ми скрене пажњу причом. И опет сам се сетила Андрића, о причи и причању и лековитости приче, о срећи приповедача која је можда и већа од слушалачке, о причи која отрже од заборављања и даје нам наду да све има смисла... А господин Тео скренуо ми је пажњу на лозу, дивно стабло винове лозе које смо сви гледали кроз прозоре својих кабинета, нарочито у пролеће, док је отварало тропрсте листове и сваку жилицу истезало према сунцу као човек тек пробуђен из слатког сна. Ми те ноћи нисмо имали шансе за дружење са Морфејем и почела је прича о лози старој седамдесет година, обновљеној захваљујући господину Теу, који се у младости бавио дединим виноградима, док им их нису одузели, али то је већ нека друга прича.

– Хоћете ли да чујете причу о лози? питао ме је већ сигуран да га нећу одбити и наставио:

– Лозу је засадила једна јеврејска породица 1928. године, а неки стари Дорђолци говорили су да је овде било, баш на овом месту, јеврејско гробље. Нисам сигуран да ли је то тачно, али када сам пре двадесет година добио овде запослење и решио да обновим већ сасвим посустале чокоте, веровао сам да су душе чланова те породице остале негде између неба и земље, међу гроздовима. Јер, знате, они су све четворо настрадали у оним страшним гасним коморама на точковима, читава породица, рекли су им да спакују најнеопходније и да их пребацују у логоре негде у Немачкој. Много пута сам се питао како нису посумњали, а и да јесу, зар би им било спаса, зар би могли да се отргну и побегну од војника... И тако сам помислио, ако обновим виноград, вратићу и делић њихових мисли и надања, нешто сигурно остаје у васиони после нас, неки траг о свакоме ко је икада био гост на Земљи.

У потмулој тутњави и ноћи у којој се рушила масивна камена зграда Генералштаба, мисли господина Теа плашиле су ме још више, толико да сам му предложила да променимо тему, нисам знала ништа о судбинама дорђолских Јевреја, само сам волела овај крај и његову мистику коју сам осећала чулима, тај свет различит од мог и онда сам се надовезала да сам као дете посматрала уређена дворишта које би с пролећа бекар оденуо у мирисни облак и углове са старим, нахереним кућама које су у међувремену рушене да би се на њиховом месту подизале четвороспратнице. Стизале су неке нове породице које нимало нису мариле за сенке прошлости.

– Мој отац их је волео, тај несрећни народ прогнан из Шпаније коју је обожавао, није то прејака реч, читав живот сањао је да ће отићи у Андалузију и видети све лепоте Гранаде и тврђаву Алхамбра, Толедо и Ел Грекову фреску, да ће сићи до Кадиса и некако се претопити у ветар са Атлантика, био је сањар и волео је људе. Држао је велику слику на зиду своје канцеларије, неку ведућу Севиле и замишљао да је јунак Меримеове приче, неки су му се смејали, неки делили снове са њим, као што обично бива. И наравно, никада није стварно отпутовао. Волео је овај квартал јер је све распаљивало његову машту, поплочано двориште џамије за њега је било Алхамбра, тајанственост сефардских кућа предворје његових одредишта, а волео је и своје комшије, бринуо о њима и памтио њихове судбине. Када су их одводили, није немо гледао, никада није заборавио, сакрио их је једно или двоје... Али најлепше приче о људима остале су из времена пре погрома, док је још тиха срећа лебдела над дорђолским кућама. Било је то време његове младости, када је тек довео своју невесту, цинцарску кћер трговца из Скопља која је спонтано пригрлила овај свет, моју нежну мајку Ели. Имали смо леп трособан стан на првом спрату куће у Душановој

и када су после рата хтели да нас избаце одатле, однекуд се створио Арон, младић из суседства који је успео да се сакрије и касније прикључи отпору окупаторима и борби за нови поредак. Створио се на нашим вратима и спречио изношење ствари и намештаја, био сам дечак али се сећам уплакано мајке и очевих стиснутих вилица, потом радости јер смо избегли пресељење у неке баракe на крају града... ето, Арон није заборавио, рекао је мој отац.

Ноћ се невероватно одужила, а тутњава никако није престајала. Када су погодили и зграду старе војне болнице, учинило ми се да је бомба пала на Калемегдан.

– Не бојте се, немају овде код нас шта да гађају, биће све у реду, рекао ми је, а ја сам успаничено покушавала да позовем кућу и видим да ли су добро, шта кажу на вестима.

– Погодили су зграде у Немањиној, страшно је пукло, рекао ми је муж, покушавајући да задржи присебност, јеси ти добро?

– Добро, само престрављено, хтела сам да кажем, а уместо тога само да, да... хајде, не брини, до јутра ће престати па ћу доћи.

– Хоћеш ли да дођем по тебе?

– Не, нема потребе, ујутру ће све изгледати нормално. Знао је то и он, аутобуси ће возити преко мостова и цео Београд ће, као преплашено дете које је нешто згрешило а није знало шта, ишчекивати следећу ноћ.

Међу мојим канцеларијским залихама био је и мали примус у коме је горела нека чудна ружичаста маса, запалила сам је у полумраку и после неког времена вода је врела у лончету, довољна за два чаја од камилице. Између два гутљаја, господин Тео је, бацивши поглед у ноћ раздирану ударима бомби, наставио да прича:

– Блиске су нам биле и две сестре близнакиње, Естер и Ема, рођене у браку Јеврејке и Србина, а рано остале без родитеља, однела их је, чини ми се, епидемија шпанске грознице. Те две девојке држале су своју кућу беспрекорно, славиле празнике и биле срдачне према околини, а моја их је мајка посебно волела и некако мајчински пазила, иако су по годинама биле близу. Ипак, оне су биле саме, без брата или мужева и како су године одмицале, постајале су све више везане једна за другу, без храбрости да се отисну свака у свој живот. И погинуле су заједно, у бомбардовању априла 1944, бомба је пала баш на њихову кућу и остало је само згариште и располућени пијанино, јер, то сам заборавио да кажем, сестре су веома лепо певале. Памтим, иако сам био веома мали, да су кроз отворене прозоре понекад до улице допирали њихови порцелански гласови. Знале су и све српске песме, знате ону... *хитео бих ње видећ*, *у муслину лаком*... и ту се загрцну и сузу вешто прогута са гутљајем чаја.

– Да, био је то један свет у нестајању, али искрен и поштен, зато су га ваљда и уништили. Понекад, десило би се нешто што би унело немир, жамор би се пронео улицама о некоме или нечему што је искакало из оквира и обичаја. Једна лепотица, даља рођака доктора Левија, дивног лекара који је и код нас долазио када сам као беба добио велики кашаљ и он неким чудом успео да ме извуче, дакле, његова даља братаница загледала се у младог муслимана Јусуфа, правника који је из неких јужних крајева стигао у Београд на студије. Иако су је сви одвраћали, она ни макац, или Јусуф или нико. На крају су дозволили грађански брак и убрзо су се одселили у Скопље, не знам шта је даље било, тек, цела је заједница окупљена око џамије такође негодовала због Јусуфове одлуке иако је он сваког петка у подне корачао према богомољи високо уздигнуте главе. Можда им је у Скопљу било боље и нису их гледали попреко, ко зна. Заборавио сам како се девојка звала, а отац је често причао ту причу, нарочито када је загазио у дубоку старост и вребао коме ће причати старе приче као ја вама сада, али ово је од невоље, не од старачке излапелости, знате.

Ту сам климнула главом, наравно, где сте ви од излапелости, хајте молим вас, господине Тео. И кад већ спомињете доктора Левија, мислим да сам негде прочитала о његовој породици, супруга је успела да се спасе из логора на Старом сајмишту, зар не?

– Да, у праву сте, то је позната породица, а син је постао веома успешан писац, прича о њима записана је у скоро сваком његовом роману, а пре неколико година је емигрирао у Канаду, кад је све ово почело. Осокољен мојим одобравањем, наставио је да ми прича и о Хаиму, песнику и сањару коме се цео квартал смејао и саветовао му да се прихвати неког конкретног посла, а он после рата отишао у Париз и тамо направио велику каријеру, писао је сценарија за филмове и никад се није вратио овамо, да се подичи оним што је постигао. Па онда његова сестра, нико се више не сећа имена, долазила је касних педесетих, када су већ били у гимназији, код Теодорове мајке да је подучава шивењу и везу, били су веома сиромашни, а онда је једног дана нестала, испросио ју је неки богати Аустралијанац, има тамо земљу већу него што се може и замислити, заправо, имала је, мора бити да је умрла, можда и није, тамо су дуговечни због суве климе.

– Сад ни сам не знам, да ли је у унутрашњости Аустралије сува клима?

– Не знам, мислим да јесте, одговорила сам, а напољу се већ раздањивало, тутњава је престајала, господин Тео био је уморан, а мене је болела глава и липа са улице мирисала је као никад до

тада, пружајући своје тешке цвасти све до прозора, као да нас не бомбардују и као да је све око нас само ружан сан.

– Исто као и ми сад, ни они нису знали шта их је снашло, ни због чега. Надали су се да ће брзо проћи, да не може бити тако страшно, никоме нису учинили зло... па ипак, њихов свет је збрисан, нестали су скоро преко ноћи и мало ко их се од нас још сећа, као ја, захваљујући очевим причама. Ето, сад сам неке испричао вама, па не заборавите, госпођа Тања, не заборавите душе невиних... Полако је устао, вероватно због укочености од целоноћног седења, изашао у врт и погледао чокоте лозе о којој се бринуо.

– Али живот се обнавља као ова лоза, знате, чврст је и трпељив. Тако ћемо и ми пребродити ове дане и сећати их се, једном, као искушења на која нас је живот ставио. Узео је један млади лист, погледао има ли трагова неке болести, помиловао грубо, љуспаво стабло чокота и, више за себе, рекао:

– Ове године нећемо правити вино, ко зна чега све има у овим бомбама које падају на нас, али следеће, ех, следеће године све ће бити добро. Мој деда је говорио – вину је лоза мајка, земља отац, а временске прилике судбина, само није могао да предвиди бомбе са уранијумом, да ће и то једном бити прилике. Знате ли ону цинцарску пословицу *најлејше је вино од следеће године...*

Нисам знала, али пословица је била о нади, а то ми је било потребно. Кренула сам кући када је јутро већ одмакло и на самом углу учинило ми се да кроз један отворени прозор куће у приземљу допиру нежни гласови Еме и Естер.